

Maria Salonen

*Pieni ja suuri
samassa veneessä*

Pohdintoja lapsuudesta, aikuisuudesta ja
montessoripedagogiikasta

Pieni ja suuri samassa veneessä

*Pohdintoja lapsuudesta, aikuisuudesta ja
montessoripedagogiikasta*

Tekijä on saanut Suomen Tietokirjailijat r.y.:n apurahan tätä teosta varten vuonna 2008.

© Maria Salonen

Oy Nordprint Ab/Opus Liberum, Helsinki 2013; Kustantaja: Books on Demand GmbH, Helsinki, Suomi; Valmistaja: Books on Demand GmbH, Norderstedt, Saksa 2015

ISBN 9 789523 184848

Sisältö

Alkusanat	4
I JOHDANTO AIHEESEEN JA ERÄS VAIHTOEHTO	10
Luku 1 Lapsuuden historia	10
Kollektiivisesta sukuyhteisöstä ydinperheen tulevaisuudenlupaukseksi	10
Luku 2 Lapsi ja aikuinen - Pieni ja suuri samassa veneessä	14
2.1. Määrittelyä pakeneva aikuisuus	18
Luku 3 Kuka Maria Montessori – mikä montessorimenetelmä?	23
3.1. Myyttejä, ennakkoluuloja	24
3.2. Ohjaaja vastaa herkkyykskausiin	27
3.3. Sujuvan arjen haasteita	29
3.4. Välineet montessorileikkikoulussa	32
3.5. Mielen pimiössä muotoutuu ainutkertainen yksilö - Vastaanottavainen mieli	33
3.6. Oppimisen ilo ja voima – Herkkyykskaudet	35
3.6.1. Tavarat, ihmiset ja rutiinit paikoillaan/ Järjestyksen herkkyykskausi	36
3.6.2. Liike liittää lapsen maailmaan – liikkeen herkkyykskausi	39
3.6.3. Tuhannen äänten kautta kielen oppimisen ihmeeseen - Kielen kehityksen herkkyykskausi	42
3.6.4. Ovia todellisuuteen - Aistitoimintojen hienosäätö	45

3.6.5. Pysähdys muurahaisen kohdalla - Kiinnostus pieniin esineisiin ja yksityiskohtiin	46
3.6.6. Sosiaalistumisen herkkyyksikausi	47
3.7. Sosiaalisuus	49
3.8. Matemaattinen mieli	52
3.9. Kehityskaudet	55
3.9.1. Esimerkkinä ensimmäinen kehityskausi 0-6 v	55
3.10. Valmisteltu ympäristö	57
3.11. Universaalit tendenssit	59
3.12. Menetelmän erityispiirteitä	61
Montessorileikkikoulut ja -ohjaajat	63
Lisätietoa montessorimenetelmästä ja -teoriasta	64
II LEVOTTOMUUDESTA, LEIKISTÄ, LUOTTAMUKSESTA JA LUOVUUDESTA	66
Luku 4 Levottomuudesta, keskittymisestä ja omien valintojen tekemisestä	66
4.1. Rauhattomuus, vapaus ja valinnat	71
4.2. Merkintöjä	76
4.3. Erilaisista ärsykkeistä	87
Luku 5 Medialapsuus	91
5.1. Tietokone on vain osa lasten maailmaa	94
Luku 6 Lapsuuden paikat	97

Luku 7 Lastenkulttuuria ja lasten kulttuuria	100
7.1. Leikin miljoona vivahdetta	103
7.2. Muuttuvat lelut ja leikkiympäristöt	110
Luku 8 Lasta ja aikuista - ihmistä – etsimässä	113
8.1. Lapsuus ja aikuisuus sisäkkäin	120
8.2. Luottamuksesta	122
Luku 9 Lopuksi	125
Luku 10 Epilogi.	128
11 Esimerkkejä varhaiskasvatuksen perillemenosta, omaehtoisuudesta, rennosta suhtautumisesta, kyseenalaistamisesta ja neuvottelutilanteista	131
Lähteet ja kirjallisuus	137

Alkusanat

Tämän kirjan taustalla on pitkäaikainen kiinnostukseni kasvatuksen merkitykseen ja lapsuuteen. Lapsuuden sosiologian opintojen myötä ymmärsin entistä paremmin lapsuuden ja aikuisuuden suhdetta ja yhteiskunnan vaikutusta ja ehtoja molemmille. Lasten kasvatusta on sekä yhteiskunnallinen (poliittinen), yhteisöllinen, että kehityspsykologinen kysymys. Lapset kehittyvät tiettyjen vaiheiden kautta, jotka vanhempien on hyvä tuntea. Sota ja kriisit vaikuttavat poikkeuksellisesti, mutta myös rauhanajan yhteiskunnallinen todellisuus ja yhteisö, jossa lasta kasvatetaan, turvaavat tai estävät vanhempien mahdollisuuksia valita erilaisten vaihtoehtojen välillä ja saada tukea ja apua niitä tarvitessaan. Hyvää ja riittävää hoitoa määrittävät niin vanhempien teot ja taidot ja lasten kasvuolosuhteet, kuin yhteiskunnan vanhemmuudelle, päivä- ja iltapäivähoidolle ja koululle antamat mahdollisuudet ja rajoitukset. Päivähoito-oikeus on kirjattu lakiin, mutta kenen oikeus se oikeastaan on? Lasten, vanhempien vai työnantajien? Työelämä tarvitsee tekijänsä ja lapset laadukasta hoitoa. Pitkät hoitopäivät suurissa ryhmissä eivät sitä välttämättä ole.

Aikuisten maailman uhat ja epävarmuudet, ilot ja surut heijastuvat ukkosenjohdattimina toimiviin lapsiin, joilla on omat nokkelat ja kekseliäät, toisinaan epätoivoiset ja uhmakkaat keinot yrittää saada selkoa elämästä. Se ei ole aina helppoa ylivirikkeellisessä, kiireisessä teho- ja teknomaaailmassa, jossa on liian vähän aikaa keskittyä, leikkiä ja olla rauhassa.

Lastensuojelutapausten lisääntyminen ja erityislasten kasvanut määrä toisaalla ja ylisuojeleminen ja kasvatuksellinen epävarmuus toisaalla ovat ääriesimerkkejä lapsuuden muutoksesta ja aikuisten pelkojen ja ahdistuksen, surullisissa tapauksissa hyväksikäytön ja piittaamattomuuden kanavoitumisesta ihmiskunnan pienimpiin ja nuorimpiin.

En muista tarkalleen, koska lapset alkoivat kiinnostaa minua. Nuorena en haaveillut lastentarhanopettajan tai luokanopettajan työstä; lapset pikemminkin pelottivat minua äänekkyydellään ja arvaamattomalla käytöksellään.

Parikymppisenä sosionomina löysin itseni työstä nuorten parissa kunnassa ja järjestöissä (Nylands svenska barn- och tonårsförbund, Pohjola-Nordenin nuorisoliitto, kunnan nuorisosihteeri), mutta lapset olivat minulle vielä tuolloin vierasta kansaa.

Omien lasten myötä hurmioiduin uuden elämän edessä. Jossain kaikuivat pitkään kotiäitinä olleen oman emoni teesit. Lastemme ensimmäiset yhdeksän vuotta asuimme Englannissa ja minulla oli kotiäiti-freelancerina ainutlaatuinen tilaisuus tarkkailla omien lasten kasvamista vieraassa kulttuurissa.

Havainnoin kaikkea tarkasti, merkitsin muistiin lasten kehityksen, osuvat puheet, luin metrikaupalla lastenkasvatuskirjallisuutta, kirjoitin pakinoita ja juttuja lapsista ja lapsiperheemme elämästä ja haastattelin kansainvälisiä lastenhoito- ja kasvatustutkijoita Sheila Kitzingeriä ja Penelope Leachia suomalaisiin lehtiin (Keskisuomalainen, Elanto, Kaks'Plus mm.). Säännöllisempiä töitä tein monikielisessä tietokonelehdessä.

Lehtikirjoittamista - niin tietokonelehtiin kuin muihin aikakauslehtiin - jatkoin vielä Suomessa kymmenen vuoden ajan muokaten aiheeni lehtien kuolemien ja syntymien mukaan (KotiPC, Net@Work, Taltio, Eepinen, P.S.Y. - Arjen psykologiaa, Elämänilo) tietoyhteiskunnasta musiikkiin, kasvatukseen, terveyteen (Hifi, Kaks'Plus, Vauva, Voi hyvin, Anna, Suomen Kuvalehti, Terveystiete). Välillä työskentelin pätkissä järjestöissä ja hallinnossa. Kun lapset tulivat murrosikään, yksi vaihe elämässä päättyi. Olin uusien haasteiden edessä.

Kiinnostukseni kasvatuksen merkitykseen oli edelleen syventynyt ja halusin oppia konkreettisesti, mitä lapsiryhmien kasvatusta käytännössä parhaimmillaan voisi olla. Vuonna 2004 aloitin kansainvälisen (A.M.I.) 3-6 –vuotiaiden montessoriohjaajakoulutuksen Suomessa. Innostuin suuresti tästä pedagogiikasta, johon olin tutustunut jo Lontoossa. Valmistuttuani tein töitä montessoripäiväkodeissa noin kolmen vuoden ajan ja sijaisuuksia myöhemminkin. Uskoni menetelmään ja lasten piileviin mahdollisuuksiin, joita tulee ohjata ja vaalia kuin muitakin kasvavia taimia, ei horjunut käytännön työssä. Vaikka resurssit ja olosuhteet päiväkodeissa eivät aina vastanneet ideaalia, lasten loppumattomaan energiaan ja uuteen heittäytymisen kykyyn en koskaan kyllästynyt. Työn fyysinen puoli alkoi kuitenkin rasittaa niveliäni ja jouduin luopumaan pienten lasten opettamisesta.

Suomen Tietokirjailijat olivat myöntäneet minulle esikoiskirjailija-apurahan montessoripedagogiikasta kirjoittamiseen edellisenä vuonna. Hanke kaatui osaltani työryhmän vaihtuvuuteen ja työnjakoratkaisuihin. Suomen kielellä kirjoitettu teos ei ole vielä tätäkään kirjoittaessani (viisi vuotta myöhemmin) ilmestynyt. Keväällä 2009 seurasin Helsingin yliopiston luentosarjaa Lapsuus, tila ja liikkuvuus, joka herätti minut katsomaan lasta ja lapsuutta kehityspsykologiasta poikkeavalla tavalla myös yhteiskunnallisena ilmiönä. Edellisen kerran olin havahtunut siihen Penelope Leachin (1994) kirjan *Children First* myötä.

Vanhemmudella on aina hintansa; sitä korkeampi, mitä enemmän vanhempi siihen sijoittaa. Voimme valita eri hoitomuotojen välillä, mutta valinnoilla on ehtonsa. Uraäiti menettää hetkiä lapsen kehityksessä ja elämässä, kotiäiti menettää mahdollisuuksia tuloissa, urakehityksessä ja lopulta eläkkeessä. Niin vanhemmat kuin yhteiskunta kokonaisuudessaan

toivovat kuitenkin samaa: motivoituneita, tyytyväisiä, itsestään ja yhteisöstään huolta pitäviä tulevaisuuden työntekijöitä.

Maailman kiihtyneeseen muutosvauhtiin sopeutumisessa tarvitaan uusia ajatuksia ja näkökulmia. Lasten kasvatuksessa on olennaista uskoa lapsiin, ei vain suojelukohteina, vaan myös itsenäisinä, pystyvinä toimijoina, jotka valmistautuvat tulevaan ja samalla elävät mahdollisuuksiensa keskellä siinä sekavassa maailmassa, jonka me omalla tavallamme keskeneräiset aikuiset olemme heille tehneet. Lapsilla on meitä enemmän aikaa, luovuutta, optimismia ja intoa. He voivat jopa näyttää meille tietä, kunhan vain annamme heille avaimet käteen. Avainnippu on aikuisilla

Olen toimittanut Montessori-lehteä ja kirjoittanut siihen artikkeleita muutamia vuosia, ja kirjoittanut kasvatusaiheisia juttuja muihin lehtiin, erityisesti Lontoosta vuosina 1988 -1996, mutta jonkin verran vielä viime vuosina. Keväällä 2010 ja 2011 pidin joitakin luentoja aiheesta samalla pidempi teksti mielessäni. Montessoripedagogiikan esittely ei ole tyhjentävä, vain johdatus aiheeseen. Olen käyttänyt omassa koulutuksessani 2004 - 2006 saamaani tietoa ja oppimiani termejä, joista osa on saattanut saada uuden suomennoksen sen jälkeen.

Kokemukseni montessori-pedagogiikasta ja työskentelystä iltapäiväkerhossa noin puoli vuotta saivat minut pohtimaan lasten käyttäytymisen eroja näiden kahden lapsuuden paikan välillä, ja erojen syitä. Tutkin erästä iltapäiväkerhoa myös pro gradu-työssäni. Kirjoita siitä! sanoi montessoriohjaajani. Sillä tiellä olen, kiitos hänelle.

Tiukan akateeminen käsillä oleva teos ei ole, vaikka viittauksia lähteisiin onkin runsaasti. Pidän tärkeänä sitä, että tieteellisistä tuloksista kirjoitetaan yleiskielellä ja kiinnostavalla tavalla. Lapsuus, jota tässä käsitellään, on länsimainen lapsuus. Toivon, ettei popularisointini ole liian

rankka tieteentekijöiden mielestä, tai liian pakotettu maailmalle vieraisiin käsitteisiin kasvatustyötä käytännössä tekevien silmissä.

Kasvatus liittyy opetukseen, koulutukseen, erilaisten taitojen harjoittamiseen ja sosiaalistamiseen. Laaja antropologinen määritelmä liittää sen koko ihmislajin kehitykseen, suppeampi psykologinen keskittyy kahdenväliseen vuorovaikutukseen ja sosiologinen taas, muun muassa Ari Antikaisen (2006) mukaan, näiden välille.

Kasvatus ei siten ole vain yksilöiden välistä ja lähiyhteisössä tapahtuvaa, vaan myös sosiaalisten rakenteiden ja instituutioiden edustajat ja vertaisryhmät toimivat lapsen kasvattajina. Kuten koko ympäröivä yhteiskunta, jota lapset herkeämättä tarkastelevat, ja joka vaikuttaa heihin. ”Lapsen mieli on kuin sieni, joka imee ympäristön vaikutelmia niitä hyviin tai huonoihin erottelematta”, sanoo Maria Montessori. Vanhempien lasten ja nuorten kohdalla koulu on instituutio, jossa oppilaiden elämismaailmat ja koulutuksen yhteiskunnalliset kytkennät ovat paljolti jääneet vaille huomiota (Lindén & Autio 2000).

Yksilöllisen montessoripedagogiikan ja sosiologisen lapsuuden yhdistäminen oli haasteellista. On vaikea nostaa katsetta lapsesta niihin rakenteisiin joissa heitä kasvatetaan, mutta kirjan toinen osa levottomuus-käsitteen ympärillä on yksi alue, jossa näen niiden yhdistyvän. Kuten todettu, lapset, vanhemmat ja ammattikasvattajat voivat toimia vain niillä ehdoilla ja niissä olosuhteissa, joita yhteiskunta ja kulloinenkin aika heille suo. Myös Montessori otti huomioon ympäristön, ohjaavan aikuisen ja yhteiskunnan vaikutuksen lapsen kehitykseen, ja korosti esimerkiksi eri kulttuurien vaikutusta. Hän haastoi oman aikansa ja yhteiskuntansa osuuden lasten hyvässä kasvatuksessa kyseenalaistamalla vanhan kurikasvatuksen ja pulpetteihinsa liikkumattomiksi määrätyt pienet oppilaat ja kehitti oman

ainutlaatuisen pedagogiikkansa.

Vastaavasti voimme tänäänkin kyseenalaistaa ne yhteiskunnalliset olosuhteet, joissa lapset elävät ja kasvavat ja joissa vanhemmat yrittävät toteuttaa hyvää vanhemmuutta ja ammattikasvattajat tehdä omaa työtään. Kuinka hyvin yhteiskunta mahdollistaa sen?

Lapsilähtöisen kasvatuksen sisäistäneenä en ole jättänyt lasten ääniä kokonaan pois, joskin olen sitä mieltä, että herkät ja kasvavia kunnioittavat aikuiset voivat toimia lasten edustajina. Lasten äänet kuuluvat päiväkirjaotteissani välillisesti (merkintöjen käyttöön olen saanut luvan, lasten nimiä ei mainita), ja omien lasteni kommentteissa luvussa 'Esimerkkejä varhaiskasvatuksen perillemenosta'. Huumoria ei saa unohtaa, eikä se lasten kanssa onnistuisikaan.

Lapset ovat olleet tämän kirjan inspiraatio ja jatkuva ilon ja hämmästyksen lähde. Omani näyttävät löytäneen tiensä ja äänensä, mistä olen iloinen. Suurin kiitokseni menee heille, ja kaikille niille lapsille joita minulla on ollut ilo ohjata, ja myös kaikille kollegoille ja vanhemmille, joiden kanssa olen saanut jakaa lapsuuden ihmettelyä. Samoin lämmin kiitos käsikirjoituksen lukijoille Anne Mattilalle, Hans Markelinille, Liisa Rannalle ja montessoriopettajalleni Marja-Leena Tyrväiselle, joiden osuvat huomiot auttoivat selvittämään epätarkkoja ilmauksia.

Ensimmäinen versio ilmestyi vuonna 2013. Tämä on uusi painos, johon olen tehnyt joitakin korjauksia ja muutoksia, jotka eivät vaikuta kirjan kokonaissisältöön, mutta jotka saamieni kommenttien jälkeen toivottavasti parantavat lukukokemusta.

Vantaa, tammikuussa 2015

Tekijä

Vanhemmat ovat usein ymmällään tehtävänsäs ja lastensa kanssa. Muutoksen kiihtyvässä vauhdissa tarvitaan vaihtoehtoja myös kasvatuksessa. Satavuotias montessoripedagogiikka tarjoaa edelleen hyviä vastauksia.

Yhteiskunnallisia ehtoja lapsuuden ja vanhemmuuden muodostumiselle ei voi myöskään sivuuttaa.

Valtiotieteiden maisteri, montessoriohjaaja ja opettaja, pitkäaikainen freelance-kirjoittaja Maria Salonen yhdistää teoriaa ja omia kokemuksiaan tässä kirjassa nykylapsuuden ja -vanhemmuuden mahdollisuuksista ja rajoituksista.

